

Hassas Konular

King-Crane Komisyonu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya Emperyal İlgisinin Başlangıcı ¹

M. Derviş Kılınçkaya*

6 Mart 2012

Tarihçiler için, tarihçilik zor meslektir. Ancak, ne yazık ki tarihçilerin dışında kalan pek çok insan bunun aksini düşünür. Pek çok insan için geçmiş, sadece geçmiştir. Evet bu doğrudur ve kişisel tecrübelerimiz bile bugünümüzün esasında geçmişimizle alakalı bir şey olduğunu bize göstermektedir. Bu sohbette sadece bir konuya odaklanmaya çalışacağım. Bu bir bakıma “insanî değerlerin savunucusu” ve bizim de müttefikimiz ABD'nin çıkarlarını hangi esaslar üzerine kurguladığını da ortaya koymaya çalışacaktır.

Konumuz 1919 yılında Türklerin egemenliğinden çıkmış olan toprakların geleceğine ait bir Amerikan Araştırma Komisyonu'nun faaliyetleri çerçevesinde kurgulanmıştır. Ancak, bu faaliyetin Türk diplomasisinin güzide temsilcilerinden birinin deyimiyle, “Avrupa işlerinden ve gizli diplomasiden fazla haberdar olmayan ABD'nin gösterdiği bir döneme ...” ait bir hikâye olmadığını düşünüyorum.

Zira Presbiteryen Kiliseler Birliği'nin 1818'de Ortadoğu'da misyon oluşturma kararını almasından sonra ABD'nin bu bölgeye ilgisi demlenmeye başlamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerini inceleyen hemen bütün Türkçe çalışmalar bu noktayı ikincil bir sorun olarak ele almaktadırlar. Kişisel kanaatim odur ki; Kalvinist Presbiteryen Kiliselerin *Laikus* ve *Klerikus*'u bir araya getirme temeline dayalı örgütlenme biçimi Protestan Kilisesi'nin bu kolunu ABD hükümeti ile doğrudan ilişkili bir kurul hâline dönüştürmüştür. Türk yönetimi ile ABD arasındaki ilişkilere ilk bakışta misyonerliğin ne kadar belirleyici olduğu hemen ortaya çıkacaktır. Öte yandan kök Amerikan efsanelerinden biri olan *Mayflower* ve *Pilgrimler* de bu işbirliğini güçlendiren unsurların başında gelmektedir.

Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra “Anavatan” ile ilişkilerin pekişip sağlamlaşmasında ve iki dünya savaşında da ABD'nin İngiltere'nin yanında saf tutmasında diğer faktörler arasında bu efsaneyi sürdüren ve besleyen ciddi entelektüel birikimin öne çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nitekim 1914 yılında, esasında Princeton Üniversitesi'nin eski Rektörü olan Başkan Wilson'un Müttefikler safında savaşa girmeye karar vermesinin hemen öncesinde yürütülen hazırlık çalışmalarında özellikle “New England” yani Pilgrim kökenli tarihçi ve entelektüellerin çoğunlukta olması belki de tesadüftür..

Bir noktayı vurgulamakta yarar vardır: Protestanlık ve onun *Judeo-Christian* (Yahudi-Hristiyan) bir yorumu olan Evanjelist kiliselerinin “tebliğci” ve dolayısıyla “saldırgan” (bu tabir burada güç kullanmayı tanımlamak amacıyla kullanılmamıştır, “yoğun propaganda” kastedilmektedir.) yöntemleriyle, ABD'nin izlediği dış politika arasındaki etkileşim Soğuk Savaş döneminde oldukça siliktir fakat SSCB'nin dağılmasından sonraki yıllarda giderek daha belirgin hâle gelecektir. Ama yine de 20. yüzyıl boyunca ABD'nin “emperyal” politikasının şekillenmesinde temas ettiğimiz damarın etkili olduğunu söylemek için yeterli ipuçlarının bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nitekim, Wilson ilkeleri, ABD'nin savaşa girdiği günlerden başlayarak yoğun biçimde yürütülen çalışmaların bir sonucu olarak ilân edilmiştir. Bu ilkelerin Avrupalıları o dönemde çok memnun ettiği söylenemez ama, Ortadoğu'da Amerikan çıkarları için çok uygun bir vasat yarattığı şüphesizdir.

¹ Yazarın KÖKSAV Cumartesi Konuşmaları kapsamında 28 Ocak 2012 tarihinde vermiş olduğu konferansın özet metnidir.

Amerikan Başkanı'nın bu nutkunda ileriye sürdüğü ilkeler iyi incelendiğinde (Anglo-Sakson) Avrupalı politikacılar tarafından yeterince iyi değerlendirilmemiş bir **geleceği planlama** düşüncesinin varlığı açıktır. Başkan, yahut yakın çevresindekilerden ciddiye alınabilecek bir grup, 1886 yılındaki resmî kuruluşundan başlayarak Beyrut Amerikan Koleji'nin ve bölgedeki diğer Amerikan organizasyonlarının hazırladığı zeminde Ortadoğu'daki Amerikan çıkarlarının hasat zamanının geldiğini düşünmektedir. Bu sebeple, ilkeler takdire şayan bir ustalıkla kurgulanmıştır: Sömürgeciliğin sonu gelmişti, kimse kimsenin toprağını işgal ve ilhak etmeyecek, milletler kendi geleceklerini tayin etme hakkına sahip olacak ve bu suretle serbest gelişmeleri için kendi iradeleriyle bir rehberin yardımını alacaklar, ticaretin önündeki engeller (mümkünse tamamı) kaldırılacaktı. Beklenti açıktır: Avrupalı sömürgecilere karşı az yahut çok endişe taşıyan yerliler (yerli sakinler: *inhabitants*) yürütülecek iyi bir "public relations" (:halkla ilişkiler) çalışmasıyla Amerikan himayesini tercih edeceklerdi.

Paris Barış Görüşmeleri sırasında sürdürülen "diplomatik savaşın" iki boyutu vardır: Birincisi galiplerle mağluplar arasındaki boyut. Bu beklenen bir şeydir. İkincisi ve bundan daha şiddetli olanı ise Galiplerin kendi aralarındaki mücadele.

Burada söz konusu olaya ilişkin çok şey söylenmeyecektir. Ancak şu kadarını belirtelim ki 1917 Ağustosundan itibaren "dünyanın yeniden şekillendirilmesi" konusunda oldukça hazırlıklı olan ABD, önde gelen tarihçilerin oluşturduğu komisyonlar aracılığıyla 1917 yılı Aralık ayından itibaren çalışmaya başlamıştır. Bu komisyonlar öylece alanlarında dönemin değerli uzmanları oldukları düşünülen isimlerden oluşmuş ve ABD'nin izleyeceği politikaların oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir:

Kuzeybatı Avrupa (lider-Charles H. Haskins),

Wallace Notestein

Edward Krehbiel

Preston Slosson

Charles D. Hazen

Munroe Smith

Lawrence Steefel

Doğu Bölgeleri (lider-Archibald Coolidge)

Robert Lord

Frank Golder

Sidney Fay

Samuel Morison

Avusturya-Macaristan ve İtalya (lider- Charles Seymour)

Robert Kerner

William Lunt

James Shotwell

Samuel Morison

Balkanlar (lider-Clive Day)

James Shotwell

Samuel Morison

Archibald Coolidge

Batı Asya (lider-Dana C. Munro)

Arthur Andrews

William Westermann

H. Lybyer

Uzakdoğu (tarihçi olmayanlar)

George Beer

Preston Slosson

George Blakeslee

Latin Amerika (tarihçi olmayanlar)

William Dunning

ABD'nin savaşa girmesinden sonra bu çalışmaların ilk ürünlerinden biri, Başkan Wilson'un savaş sonrasının ideolojisi olarak algılanan ilkeleri peş peşe iki nutukta ifade edildi. Bu ilkelerin detayları üzerinde durulmayacaksa da birkaç noktayı vurgulamak gerekmektedir. Başkan Wilson'un Amerikalı uzmanların önerisiyle ortaya attığı fikirler içinde en önemlisi şüphesiz milletler arası sorunların, kurulacak bir organizasyon tarafından barışçı yollardan çözülmesidir. Bizim dilimize *Cemiyet-i Akvam* olarak geçen ve sonradan *Milletler Cemiyeti* olarak kullanılan adıyla tanınan bu yeni organizasyon, Büyük Güçlerin egemen oldukları yeni bir düzenleme olarak da tanımlanabilir. ABD'li uzmanlar tarafından hazırlanan ve Paris Barış Görüşmeleri sırasında son rötuşları yapılan bir sözleşme çerçevesinde kurulacak olan Milletler Cemiyeti aracılığıyla dünyada yeni bir düzen kurulacaktı. Toprak elde etmek veya yeni sömürgeler kazanmak için savaşların önüne geçilecek, bağımsızlığını kazanan milletler kendilerini idare etme yeteneği olanlar, bu yeteneğe orta derecede sahip olanlar ve bu yeteneğe sahip olmayanlar olarak kategorileştirilecek; bağımsızlığını yeni kazananlara rehberlik etmek üzere Milletler Cemiyeti tarafından bunlara birer hami tayin edilecek ve onun gözetimi altında bu toplulukların kendi kendilerini idare edebilecek yeteneğe kavuşacakları döneme kadar devam edecek olan **Manda Yönetimleri** kurulacaktı. Sömürgeciliğin tasfiyesi gibi büyük bir iddiaya dayanak olduğu ileri sürülen bu yeni yaklaşım özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bölgelerde, savaş sırasında yapılan gizli anlaşmalarla paylaşılmış olan topraklarda ve Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarında yaşayan halklar arasında derin bir kaynaşmaya da dayanak teşkil edecektir.

Mandater gücün bölge halkının tercihlerine göre şekillenecek olması, bu tercihi etkilemek için çeşitli faaliyetlerin yürütülmesini de tahrik etmiştir. Özellikle Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesi ve Başkan Wilson'un ilân ettiği ilkelerden onikincisi Osmanlı toprakları ve Boğazlarla ilgili idi. Osmanlı yönetiminden çıkan topraklarda kurulacak manda yönetimlerinin belirlenmesi için kurulması tasarlanan milletlerarası bir komisyonun oluşturulması, İngiltere ve Fransa'nın işi yokuşa sürmesiyle mümkün olmayacak fakat, ABD'nin bu maksatla atadığı temsilcilerden oluşan bir Komisyon **Milletlerarası Soruşturma Komisyonu'nun Amerikan Şubesi** (Departmanı) olarak 1919 yılı Mayıs ayının sonunda Paris'ten hareket ederek İstanbul'a oradan da Suriye'ye geçecektir.

King-Crane Komisyonu olarak adlandırılan bu heyetin faaliyetleri iki boyutlu olmuştur. Komisyon temelde Suriye, Filistin ve Lübnan'da halkın temayüllerini belirlemek üzere bir aya yakın süre çalışmıştır. Bu süre zarfında Komisyon binlerce yazılı dilekçe toplamış, farklı mezheplerdeki Müslüman, Hristiyan ve Yahudi Temsilci Heyetleriyle görüşmüş ve hazırladığı raporu Barış Konferansı'na sunmuştur. Bununla yetinmemiş, Başkan Wilson'a sunmak üzere hazırladığı bir gizli raporda da Amerikan politikasının nasıl olması gerektiği konusunda bir durum değerlendirmesi yaparak önerilerde bulunmuştur.

Komisyonun çalışmalarının ikinci boyutunu ise İstanbul'da kaldığı bir aya yakın süre zarfında özellikle Amerikan okullarında okumuş olan Türk aydınlarıyla birlikte sürdürdüğü Türkiye Mandası için bir kamuoyu oluşturma çabası teşkil etmektedir. Halide Edib Hanım'ın önemli bir rol üstlendiği bu "public relations" çalışmasında *Tasvir, Vakit*,

İstiklâl gibi gazeteler başta olmak üzere İstanbul basını aracılığıyla **Amerikan Mandası** fikri etrafında bir kamuoyu yaratılmıştır.

Wilson İlkelerine büyük önem atfeden Osmanlı yönetimi, Haziran ayının hemen başında yapılan Saltanat Şurası'nda bir mandadan ziyade Amerikan yardımını dile getirerek içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasını sağlayacak bir çıkış yolu olabilecek fırsatı yakalayacağını düşünmüştür.

King-Crane Komisyonu Suriye'deki çalışmalarını değerlendirmek ve raporunu hazırlamak üzere Temmuz ayının sonlarında İstanbul'a döndüğünde Amerikan Sefareti'nde Büyükelçi Amiral Bristol'un de büyük gayretiyle pek çok görüşmeler yapmıştır. Aralarında Ahmet Emin (Yalman), Ahmet Rauf, Süleyman Nazif, Ali Kemal gibi tanınmış gazetecilerin ve çeşitli siyasî temayüllerin temsilcilerinin, çeşitli Hristiyan ve Yahudi azınlık temsilcilerinin ve liderlerinin bulunduğu pek çok grupla yapılan temaslara sonucu bu konuda da bir rapor hazırlamıştır. Öyle ki, Halide Hanım, Sivas'ta toplanan Kongre'ye Amerikan Heyeti Başkanı'nun izleyici olarak katılması konusunda teşebbüste bulunmuş, fakat Mr. Crane'in hastalığı (!) sebebiyle yerine onu temsilen bir Amerikalı gazeteci Mr. H. G. Brown Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür.

Bu girişimlerin Saltanat Şurası'nda alınan kararlarla bağlantılı olduğunu düşünmemizi sağlayacak pek çok delil bulunmaktadır. Sivas Kongresi'nin bu konuda (:Manda meselesi) aldığı kararın Saltanat Şurası'nda alınan kararlarla yakın benzerliği vardır. Osmanlı Devleti, Manda yönetimini kabul etmenin kendi sonunu kabul etme anlamına geldiğini takdir edebilecek bir tecrübeye şüphesiz sahipti. Bu sebeple herhangi bir mandadan ziyade ülkenin toplumsal ve iktisadî dengesini bozmayacak bir yardımcı kabul edeceğini ifade etmişti ki; Sivas Kongresi de Manda yönetimini kesinlikle reddetmekle beraber 'tamamiyet-i istiklalimize zarar vermeyecek' yabancı yardımlarını kabul etmekte mahzur görmediğini beyân ediyordu.

King-Crane Komisyonu'nun hazırladığı raporlar birer tarihî belge olarak önemlidir. Başkan Wilson'a sunulan öneriler Kongre tarafından kabul görmediği için hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Esasen ABD'deki başkanlık seçimleri sonucunda yönetimin değişmesi ve yeniden izolasyon politikasına dönülmesi ABD'nin Ortadoğu tasarısını bir süre için ertelemesi sonucunu getirmiştir. Fakat, Komisyon'un Suriye, Çukurova ve İstanbul'da yaptığı çalışmalar ABD'nin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken yürüttüğü başarılı "halkla ilişkiler" organizasyonu hakkında bize iyi bir fikir vermektedir. 1918'deki feci mağlubiyetin yarattığı ortam içinde özellikle İstanbul'da Amerikan Eğitim Kurumlarının tedrisatından geçmiş aydınlar aracılığıyla Türkiye'de birbirinden farklı gerekçelerle Amerikan etkisine girmeye teşne bir elit çevrenin varlığı ve bunların kolayca işbirliğine yönlenebileceği ilk kez sınanmıştır. Şüphesiz, bu durum sadece Türkler için değil fakat Araplar ve Ermeniler için de söz konusudur.

Bu kısa sürede bütün sorunları detaylı olarak incelemek elbette mümkün değildir ama, bir noktayı hatırlatarak konuşmama son vermek istiyorum. Amerikalılar Komisyon belgelerini internet aracılığıyla herkesin istifadesine sunduklarında şu başlığı koymuşlardır : "Restoring Lost Voices of Self Determination" . Bu başlık bile okumayı bilenlere çok şey anlatmaktadır.

Kaynaklar

ANTONIUS George (1938) *The Arab Awakening*, Beirut: Khayats.

AYIŞIĞI Metin (2004) *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

CULCASI Karen L. (2008) *Cartographic Constructions Of the Middle East*, Unpublished Dissertation of Ph.D, Syracuse University.

HELMREICH Paul C. (1974) *From Paris To Sèvres*, Columbus: Ohio State University Press.

HOWARD Harry N. (1963) *The King-Crane Commission: An American Inquiry in the Middle East*, Beirut: Khayats.

<http://www.library.illinois.edu/archives/archon>, Record Series 15/13/22, Albert Howe Lybyer Papers 1876-1949.

KASALAK Kadir (1993) *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

KNEE Stuart E. (1977) "The King-Crane Commission of 1919: The Articulation of Political Anti-Zionism", *American Jewish Archives*, April: 22-52.

LYBYER Albert Howe (1922) "Turkey Under The Armistice", *The Journal Of International Relations*, Vol. 12, No. 4, April.

NIELSON Jonathan Macauley (1985) *American Historians at the Versailles Peace Conference, 1919: The Scholar as Patriot and Diplomat*, Unpublished Dissertation of Ph.D, University of California, Santa Barbara.

-
- OLCAY Osman (1981) *Sevres Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanaqları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:455, Ankara.
- POMERANCE Michla (1976) "The United States and Self Determination: Perspectives On The Wilsonian Conception", *The American Journal Of International Law*, Vol. 70: 1-27.
- REISSER Wesley James (2010) *From a World of Empires to a World of Nation States: America at the Paris Peace Conference*, Unpublished Dissertation of Ph.D, Princeton University.
- TEVETOĞLU Fethi (1988) *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara.
- TUNAYA Tarık Zafer (1986) *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. II, Mütareke Dönemi*, 2. Basım, İstanbul.

*M. Derviş Kılınçkaya, Doç.Dr., Hacettepe Ü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi E (Ankara)

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2012, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.